

Gyermekotthonok a szocializmusban

A szocializmus intézményrendszerének egyik legjellegzetesebb intézménytípusa a gyermekotthon. Ebben koncentráltan megtalálható a szocializmus intézményeinek nemcsak több negatív, ma talán már nevenséges vonása, de az a sok-sok pozitívum is, ami nosztalgiázásra készíthet. Az itt következő írás nem óhajt sem kritika, sem nosztalgia lenni. A szerző, ámbár évtizedeken keresztül gyermekotthonban vagy gyermekotthonnal közvetlen kapcsolatban dolgozott, és – természetes módon – érzelmi szálak kötik ehhez az intézményhez, tárgyilagos, elfogulatlan leírást próbál nyújtani (nyilván, képességei függvényében). Az olvasó tiszte eldönteni, mennyire sikerült a szerzőnek megvalósítania ezt a szándékot.

A szocializmus korszakában a gyermekotthonok intézménye egy olyan szociális védőrendszernek volt szerves része, amelyik a családi környezetüktől megfosztott kiskorúaknak életlehetőséget biztosított. Ha egy gyereket gyermekotthonba utaltak, maga az otthlevés „biztosította a jövőjét”, ugyanis a hivatalos beutalással belépett a hosszútávú állami gondoskodás rendszerébe. Gyermekotthoni növendékként minden beutalt átpréselődött a kötelező oktatás különböző fázisain, és tanulmányainak elvégzése után garantáltan munkát és lakást kapott. Olyan, amilyen munkahelyet, olyan, amilyen lakást, de mindenki kapott, minden gyermekotthonból kikerült gyerek kapott valamilyen esélyt a viszonylag normális megélhetésre. Mindezt a szocialista állam biztosította. A rendszer országos szinten működött. Zökkenőkkel, hibákkal, hazugságokkal tarkítottan, de működött.

A gyermekotthon meglehetősen komplex intézmény volt a szocializmus korszakában, működési területének nagysága, kapcsolatrendszere, a helyi társadalmakkal kialakult függőségi viszonya nem engedte meg, hogy a szocializmusra jellemző uniformizáltság maradéktalanul érvényesülhessen. Az oktatásügyi minisztérium intézményei voltak a gyermekotthonok, de más oktatási intézménnyel összehasonlítva sokkal nagyobb volt az önállóságuk, sokkal több lehetőségük volt arra, hogy egyéni arculatot alakítsanak ki. Ez némelyik gyermekotthonnak jobban, másoknak kevésbé sikerült. – Remélhetőleg érdemes tehát összehasonlító leírással próbálkozni, az összehasonlító elemzés felmutatta hasonlóságok és különbségek kirajzolhatják ennek a szocialista típusú intézménynek a működési mechanizmusát.

Hargita megyében két állami gyermekotthon működött 1989 előtt, az egyik Székelykeresztúron, a másik Csíksomlyón. Mindkét gyermekotthon sajátosan szocialista képződmény. A keresztúri 1955-ben jött létre a közel száz éves tanítóképző jogutódjaként, a somlyói még 1913-ban indult, az abban az évben átköltöztetett katolikus főgimnázium épületében, és az oktatási intézmények szocialista államosításáig vincés apácák működtették. Mindkettő „jogutód” tehát, de a „jogutódlást” nagyon-nagyon különböző módon élték meg.

A következőkben e két gyermekotthon 1989 előtti működésének vázlatos bemutatása próbál alapot szolgáltatni az intézménytípus működési mechanizmusának megértéséhez.

A csíksomlyói gyermekotthon

1913-ban, mikor a csíkszeredai katolikus főgimnázium beköltözött új épületébe, a Csíksomlyón üresen maradt iskolaépületet vincés apácák vették át, és árvaházat létesítettek benne. 1948-ig, a tanügyi reformig működtették az intézményt. Ez alatt az idő alatt az intézetet működtető nővérek száma egyszer sem érte el a tízet, a gyermekek (csak fiúk) mindig negyvennél kevesebben voltak. Külső támogatást alig-alig kaptak, a gyerekek eltartását csak úgy tudták megoldani, hogy folyamatosan gazdálkodtak – az intézet kertjében konyhakerti növényeket termesztettek, állatokat tartottak, kaszálót is használtak. Az egykori

növendékek visszaemlékezései szerint nagy szegénység, de kemény fegyelem uralkodott az intézetben. A szó igazi értelmében árvaház volt, teljesen árva gyerekeket gyűjtöttek össze, akiket a csavargástól, az elzüléstől itt meg tudtak menteni. A növendékek döntő többsége viszonylag egészséges felnőtté vált, el tudott helyezkedni valahogy az életben.

Az intézetnek ez a legelső, az emlékek ködéből meglehetősen homályossággal kirajzolódó időszaka – mai szemmel nézve (is) – egészséges, normális korszak volt. A meghirdetett célkitűzések és a hétköznapi valósága nem távolodott el egymástól; amit terveztek, amit célként tűztek maguk elé, azt el is érték, meg is valósították.

Legendaként ma is emlegetik, hogy a háború után a pincében megbontották a falakat, és onnan szedték elő a rekviráló hadi szándékok elől elrejtett élelmiszereket. „Akkor még megvédték, nem ellopták azt, ami a gyermekeké.” – Ez a történet ma is eleven ellenpéldája az állami intézet gyakorlatának, a gyerekek sorsával való törődés szocialista és posztoszocialista változatainak.

A szocializmus teljes gőzzel sajátította ki az intézetet. Államosítás-kor az apácákat menesztették, válogatatlan (vagy talán nagyon is „válogatott”) civil személyzet vette át a helyüket, a gyermeklétszám néhány év alatt ötszörösére szaporodott, és a létszámnövekedéssel a „románok” is megjelentek. Az ország minden részéből utaltak be román gyerekeket, és ezzel az ötvenes évek nyomorúságos helyzete tetőződött. Szakember elvétele akadt a személyzetben, a fegyelem korszakát a rendetlenség, káosz vette át, a környék pletykái szerint elképesztő méretű volt a lopás. (Ennek csak egyik magyarázata az akkori nagy szegénység, élelmiszerhiány, ami az erre amúgyis hajlamos alkalmazottak „szerzői” ösztöneit élénkítette.) – Ebben a szerencsétlen helyzetben már csak többletrossz volt a román gyerekek megjelenése.

A „dühöngő testvériség” korszaka volt ez. Az intézet növendékei rémeivé váltak a környék lakóinak, és – a teljesség kedvéért – az intézeten belül folyamatosan dúlt a román-magyar háború. Gyerekek és felnőttek körében általános volt a meggyőződés, hogy ezt a „magyar” intézetet „elvétték a románok”, és minden rossz ebből származik.

Javítóintézeti módszerekkel próbálták fegyelmezni a fiúkat, eredménytelenül.

A helyzet csak a hatvanas évektől kezdett javulni. Az ötvenes évek végén a hatalmat átvevő igazgatópáros (a csíksomlyói tanítóképzőt osztálytársként végzett két fiatal tanító) első látványos eredménye az volt, hogy „megszabadultak a románoktól”. Tulajdonképpen ők hozták létre a „magyar gyermekotthont.” (A tanügyi reform előtt „magyar árvaház” volt.) – Az érvelésük nagyon egyszerű volt: rendet akarnak teremteni az intézetben, de ennek legelső feltétele, hogy a „nemzetiségi konfliktus” kiiktatódjék; nem mindegy az, hogy két gyerek verekedik egymással, vagy egy román egy magyarral.

A hatvanas évek elejére eltűntek az intézetből a román gyerekek, és a keménykezű vezetés eredményeképpen a rendteremtés is sikerült. Bármennyire nyilvánvaló volt, hogy a rend az új vezetésnek köszönhető, a helyi interpretáció „a románoktól való szabadulás” eredményeként könyvelte el. Nagyon tiszta, bipoláris értelmezés, ami harminc év múlva sem halványult el, pedig a ‘80-as évek vége ellenpéldát szolgáltatott (erről a következőkben részletesebben is szó lesz). „Ahol a románok megjelentek, ott vége a rendnek”, „románok” („ők”) = rendtelenség, „mi” = rend, fegyelem stb.

A hatvanas évek időszak a hőskornak tekinthető. Rend volt, fegyelem volt, következetes építő-fejlesztő munka folyt, sőt: saját, helyi oktatási-nevelési, beiskolázási koncepció is kialakult és érvényesült éveken keresztül.

Vizet vezettek, kanalizáltak, fürdő, angol WC épült, felszerelték a központi fűtést, úszómedencét készítettek, régi épületrészeket alakítottak át, újítottak fel. Felsorolni is nehéz lenne, mi minden épült ezekben az években. A dolog lényege pedig az, hogy a megvalósítások nagy része önerőből történt: helyi munka (ebből mérhetetlenül sok önkéntes fizikai munkája minden alkalmazottnak!) és helyi kompetencia eredményeként.

A gyermekotthon műhelyében öt mesterember dolgozott, akik jövedelmet hoztak az intézetnek (külső munkákat is vállaltak), megtermelték a saját fizetésüket, és szinte mindent el tudtak végezni a gyermekotthon „átpofozási” munkáiból. – A jelenlétük azonban messze

többet jelentett a felsoroltaknál: a gyerekek számára jelentettek legtöb-
bet, gyakorlati munkára tanították őket, és nagyon komoly pénzkereseti
lehetőséget teremtettek számukra.

Ez már az akkor működő nevelési koncepció szerves része. Az
intézet vezetői úgy gondolták, hogy a rájuk bízott növendékeknek csak
úgy tudnak esélyt biztosítani, ha kemény, fegyelmezett munkára szok-
tatják őket, és ha valamiféle anyagi támogatással engedik el a gyermek-
otthonból. – A műhellyel mindkettőt sikerült megoldani. Ott komoly,
fegyelmezett munka folyt, és nagyon sok pénzt kereshettek a gyerekek,
de ezt a pénzt nem költhették el – kaptak valami minimális zsebpénzt, de
keresetük legnagyobb részét kötelező módon betették a takarékbba. A
gyermekotthonból kikerülő növendék olyan anyagi háttérrel kezdhett
neki az életnek, ami esélyt adott az érvényesüléshez.

Ebben az időszakban került a somlyói iskola a gyermekotthon
fennhatósága alá, s az iskolaműködtetési koncepció bő két évtizeden
keresztül rendkívül eredményesnek bizonyult. Lényege: a gyermekott-
thoni gyerekeknek nem kellett kijárni egy másik, egy idegen intézmény-
be, hiszen az iskola szerves részévé vált a gyermekotthonnak, ezzel a
beilleszkedési gondjaik sokkal elviselhetőbbé váltak; viszont nem is
kerültek valamiféle elgettósodott intézeti világba, nem szakadtak el a
külvilágtól, hiszen a környék gyerekeivel közös iskolába jártak. Tehát
nem a gyermekotthoniak jártak a somlyói iskolába, hanem a somlyói-
csobotfalvi gyermekek a gyermekotthon iskolájába.

Teljesen kívülről nézve azt gondolhatni, hogy jelentéktelen külön-
ségről van szó; közelebbről szemlélve kiderül, hogy rendkívül nagy
jelentősége volt ennek az átszervezésnek. Az iskola a gyermekotthon
fennhatósága alatt, annak alárendelt helyzetben, az intézet céljait szol-
gálja elsősorban. A gyerekek osztályokba való sorolásától kezdve a
házi feladatok kiosztásáig minden iskolai döntés, esemény a gyermek-
otthoniak érdekét szolgálta. (A nyolcvanas évektől már inkább csak
elméletileg, de két évtizeden keresztül valóságosan is!) – Az intézeti
gyerekek és a „kinnlakók” közti viszony az iskolai élet hétköznapi kis
konfliktusai ellenére normális volt, a „bentlakó” nem kellett magát
kisebrendűnek érezze a faluból bejáró osztálytársaival szemben. Sok
olyan iskolai rendezvény volt, ahol egyenrangúan vettek részt a „bent-

lakók” és a „kintlakók”. Az iskola eredményesen működött, a továbbtanulás arányát tekintve nem a környező falvak, de Csíkszereda városának többi iskolájával szemben is állta a versenyt. „Szemmértékkel statisztikázva”, a gyermekotthon iskolájából induló későbbi diplomások között nagyon arányos az egykori „kintlakók” és „bentlakók” megoszlása. – A „hőskor” megnevezés tulajdonképpen ezzel is indokolható: gyermekotthonban felnőtt gyerekek egész sora tanult tovább, szerzett főiskolai vagy egyetemi diplomát.

Az intézet akkori „beiskolázási politikájáról” is szólnunk kell. Az ötvenes évek végére megfogyatkoztak az igazi árvák. A gyermekotthonba beutalt gyermekek egyre nagyobb százaléka nem a szülők hiánya, hanem valami más ok miatt került az intézetbe. – Az intézet fiatal igazgatói, akik nagyon hittek nemcsak a munkájuk értelmében és eredményében, de abban is, hogy döntő szavuk lehet mindenben, ami a gyermekotthonnal történik, megpróbálták körvonalazni saját „beiskolázási politikájukat”; és érvényesíteni is azt. Az elképzelés lényege az volt, hogy „elébe kell menni a dolgoknak”, nem kell megvárni, hogy külső hatalom döntsön a beutalásokról, hanem toborozni kell, több okból kifolyólag. Először is azért, mert a gyámhatóság (a teljesen árva gyerekek megfogyatkozása miatt) egyre több olyan gyermeket akar beutalni, akiknek a családi háttere súlyosan deviáns (alkoholista, bűnöző szülők, idegbeteg család stb.), ez pedig az intézet lezüllesztéséhez vezet. A gyámhatóság mindössze ügyintézással foglalkozik, semmiféle elképzelése, koncepciója nincs még a saját tevékenységéről sem, nevéseges lenne tőle várni a gyermekotthon érdekeinek képviselését. Másodsorban pedig saját érdekeit az intézetnek kell képviselnie; az intézet érdeke elébe menni a döntéshozók határozatainak, kész helyzetet teremteni, amin már nem tudnak változtatni a fölöttes szervek.

A kezdeti sikereken felbuzdult fiatal igazgatók, akik újabb eredményeket akartak felmutatni, a csángóvidéket nevezték ki toborozási területül. Az aligazgató a Gyimesekből származott, jól ismerte ezt a világot, segíteni szeretett volna a földijein. – Módszeresen felkutatták a sokgyermekes (nem ritkán tízgyermekes) csángó családokat, és felajánlották egy-két gyerekük számára a gyermekotthont. Kettős ígéretet tehettek a szülőknek: segítenek az anyagi gondokkal küszködő család-

don azzal, hogy a gyereket eltartja az intézet, és teljes bizonyossággal szakmai képzést kap majd a gyerek, továbbtanulhat, ami biztos munkahelyet, biztos megélhetést jelentett annak idején.

A toborzásnak hamarosan híre ment a hegyen túl is, és a bákói csángók – akik adminisztratív szempontból nem is ide tartoztak – kezdték Somlyóra hozni a gyerekeiket. Náluk nem toboroztak, de az ő gyerekeiket is szívesen látták a gyermekotthonban, és ettől még „magyarabb” intézménnyé vált a somlyói gyermekotthon, hiszen az anyanyelvű oktatás lehetőségétől megfosztott, szegénysorsú csángómagyar gyermekek életéről és továbbtanulásáról gondoskodott. (A hatvanas évekre már megszűntek a moldvai magyar nyelvű iskolák, a csángó gyermekek otthon csak román iskolába járhattak. Az intézet történetének ez a momentuma abból a szempontból is érdekes, figyelemre méltó, hogy ez mintegy előzménye annak, amit a ‘89-es fordulat után olyan hatalmas csinnadrattával és óriási pénzekkel próbáltak véghezvinni RMDSZ politikusok. – Az már más kérdés, hogy a teher kinek a vállára került. – A somlyói gyermekotthon „csángómentő” akciójának nem volt hangos propagandája, nem igényelt külföldi segélyeket és egyetlen magyar vezető ember sem dicsőült meg tőle, nem csinált karriert belőle.)

A moldvai csángó gyermekeknek az „átmentése” nem tartott sokáig. Két-három év hallgatólagos beleegyezés után célbajutottak az első feljelentések, és a felettes szervek nagyon szigorú utasítására moldvai gyerekeket többet nem fogadhatott be az intézet. A Hargita megye területén élő nehézsorsú, sokgyerekes csángó családok gyermekei azonban egészen a hetvenes évek közepéig élvezhették a gyermekotthon támogatását.

A megyésítés után még néhány évig tovább folytatódott ez a meglehetősen szabad toborzási gyakorlat, de a megyei hivatalok erősödése és a beinduló urbanizáció nyomán, a hetvenes évek közepére megszakadt. Ekkor már egyre nagyobb külső nyomás nehezedett a gyermekotthonra, a gyámhatóság alig győzte a „magától jövő” beutalást, a harc egyre inkább azért folyt, hogy az intézetnek joga legyen „telt házat” jelenteni, és nem vállalni az újabb beutalásokat. Szó sem lehetett már ekkor önálló gyermektoborzásról.

A megyésítés pillanatában olyan tanügyi vezetés került hatalomra Hargita megyében, amelyik elég hosszú időn keresztül, „kezében tartotta”

a tanügyet, gyakran az országos határozatok ellenében is. Nem jött létre konfliktus a minisztérium és a tanfelügyelőség között, mert a megyei vezetés meglehetősen jó diplomáciával rendezte a viszonyait lefelé is, felfelé is. Felfelé eljárta a hűség végrehajtót, lefelé pedig igyekezett honorálni, megvédeni a saját embereit.

A somlyói gyermekotthon példáján jól érzékelhető ez a viszonyulás. 1968 után országos irányelv lett az oktatási intézmények vezetésének „szakszerűsítése”. Ez azt jelentette, hogy minisztériumi döntést hoztak a főiskolai vagy egyetemi diplomával nem rendelkező iskolavezetők (intézményvezetők) leváltására, diplomásokkal való kicserélésére.

A csíksomlyói gyermekotthon mindkét igazgatója tanítói végzettséggel rendelkezett, tehát mindkettőt le kellett volna váltani, de a megyei vezetés mindkettőt megvédte. Tehette két okból is. Egyrészt azért, mert a minisztérium gyermekotthonokért felelő szakemberei nagyra értékelték az igazgatók tevékenységét, a legjobb jellemzésekkel támogatták a velük szembeni „különleges” bánásmódot, javasolták, hogy továbbra is maradhassanak igazgatók. Másrészt Csíkszereda városának soha nem volt igazán fontos intézménye a gyermekotthon – összehasonlítva például Székelykeresztúrral, ahol központi jelentőségű volt, mindig szem előtt állott.

A két fenti gondolatjel közti megjegyzés részletesebb kifejtést igényel. A minisztériumnak a gyermekotthonról való véleménye minden szempontból pozitív volt, nem is lehetett más. Szakmai szempontból messze kiemelkedett az országos átlagból, fejlődését még a rosszindulatú szemrevételezésnek is látnia kellett. Országos szinten „fennforgó” intézmény volt. 1973-ban egész hónapos szakmai továbbképzést szerveztek itt az ország minden részéből összegyűlt gyermekotthoni szakembereknek, és az elismerés általános volt. A minisztériumi vezetők szűkebben értelmezve is elégedettek lehettek. Annak ellenére, hogy a minisztériumi rendteremtő szándék megszüntette a jólműködő termelő műhelyt, a szakembereket szélnek kellett eresztetni, a két igazgató „oktatóműhely” címen, szűkebb keretek között mégis tovább működtette, néhány szakembert is tovább alkalmazott, oktatómesterként. Ebben a műhelyben kiváló minőségű asztalosmunkát végeztek, és néhány minisztériumi vezető nemcsak a legkényesebb ízlését kielé-

gító bútorokat készíttette el itt, de még fizetni is elfelejtett érte, ami az annak idején általánosuló balkáni világban természetes dolognak számított, ha Csíkban akkor még nem is. Ezeknek a vezetőknek érdekükben állt, hogy az intézet vezetősége ne változzék, hiszen semmi biztosítékuk nem volt arra, hogy az új vezetéssel is megtehetik ezt. Tulajdonképpen az igazgatóknak egyszerűbb lett volna, ha felszámolják a műhelyt, maradéktalanul végrehajjták az utasításokat, s így nem kell kiszolgáltatniuk a „mulasztás” fölött szemet hunyó minisztériumi elvtársakat. Az intézet érdekében vállalták ezt a viszonyt.

Hogy a város számára a gyermekotthon soha nem volt igazán fontos intézmény, az a keresztúri gyermekházzal való összehasonlítás nélkül is bőségesen értelmezhető. A tanügyi reform előtt apácák működtették, a városhoz semmi köze nem volt; egyébként is Somlyó csak a szocializmus kezdetén lett Csíkszereda része, a tanügyi reform után pedig már az intézet pusztá helye, a templomhoz való közelsége perifériára szorította. A városnak semmi haszna nem volt az intézetből, a nagyobb méretű urbanizáció kezdete előtt csíkszeredai gyerek csak elvétve került az intézetbe. Az érdeklődés homlokterébe majd csak az 1989-es fordulat táján került az intézet.

A vezetőség kicserélését sikerült egy időre elhalasztani, majd többlépcsős folyamattá alakítani. 1973-ban az aligazgató cseréjét (aki papírforma szerint nem a gyermekotthon, hanem a hozzá tartozó iskola vezetője, tehát az iskolákra vonatkozó szabályozás élesebben vonatkozott a személyére) már nem lehetett kikerülni. Helyette tanári diplomás egykori gyermekotthoni növendéket neveztek ki. – Ezt a változást nem sínylette meg különösebben az intézet.

A „beiskolázási politika” előbb nem említett egyik fő jellemzője az iskolai létszámok statisztikai „optimalizálása” volt. Egészen a ‘89-es fordulatig sikerült ezt a játékot eredményesen művelni. Mindig pontosan annyi gyermek volt a gyermekotthon iskolájában, amennyi túlságosan sok volt ahhoz, hogy egyetlen osztályba járjanak, s így mindig sikerült minimális létszámmal párhuzamos osztályokat működtetni. Egyetlen évharmadban adódott ebből probléma a hetvenes évek közepén, de azt is rekordidő alatt sikerült megoldani.

A változás lassan, de biztosan indult a hetvenes évek végén. A

beígért igazgatóváltás közeledése csak egyik oldala volt a változásnak. Már előtte néhány évvel „koedukációs csapás” érte a gyermekotthont. Az egyébként józan, logikus nevelési megfontolás, hogy az intézeti nevelésre szoruló fiú- és leánytestvérek együtt maradhassanak, a csíksomlyói gyermekotthon számára nagyon komoly nehézségeket okozott. Senki nem vitatta, hogy jó lenne-e vagy sem koedukációs intézetként alakítani a gyermekotthont, mindössze az átalakítás mikéntje tekintetében különbözött a felettes szervek és az intézet alkalmazottainak véleménye. Vezetők, pedagógusok, adminisztráció, mindenki, aki az intézeten belül volt, abszurdumnak érezte, hogy egyszerűen csak elkezdik beutalni a lányokat, s az elhelyezésük, életkörülményeik, nevelésük problémái „majd megoldódnak valahogy”. A felettes szervek azonban (gyámhatóság és tanfelügyelőség – köztük sem volt nézeteltérés!) egyik napról a másikra „beparancsolták” a lányokat az intézetbe, s ennek az utasításnak mindössze enyhítő melléklete volt a támogatás ígérete – ami aztán ígéret is maradt hosszú ideig. Az egy fedél alá költöztetett fiúk és lányok minimális életkörülményeinek, tisztálkodási feltételeinek olyan-amilyen megteremtése csak akkor sikerült, mikor már az újabb felső utasítások eredményeként létrejött újabb kényszerhelyzetben messze alatta maradt az akkor (a nyolcvanas évek közepén) feltétlenül szükséges létminimumnak. Akkorra épült fel a fiúk és lányok külön mosdója, mikor már óvodai részleg is működött a gyermekotthonban – egyetlen vízcsap, egyetlen vécékagyló nélkül.

A „nagy” igazgatóváltásra a nyolcvanas évek legelején került sor. Papírforma szerint minden a legnagyobb rendben történt. Első lépésben, még 1979-ben, a felmondással távozó aligazgató helyére került új ember, az éppen akkor megszűnt brassói továbbképző központ Csík-szeredában lakó pedagógiaszakos tanárnője. Három tanévnyi aligazgatóskodás után a megyei tanfelügyelőség úgy ítélte meg, hogy már alaposan „beletanult” a gyermekotthon ügyeibe, előléptették igazgatóvá, a volt igazgató pedig a csobotfalvi iskolába került, ott tanította le a nyugdíjaztatása előtti utolsó néhány évet.

Az új igazgató nagyon rövid idő alatt beleroppant a feladatba. Olyan problémák adódtak, amelyek meghaladták a képességeit. A fiúk és lányok elkülönített mosdóit kellett volna megépíteni valahogyan, de

még mielőtt elkezdték volna a munkálatokat, mire már pénz is lett. a főépület szép csendesen elkezdett összedőlni. A földszintet az emelettől elválasztó gerendázat. majd az emelet plafonja meggombásodott, és szabályosan kezdett beomlani, mire egy helyiséget rendbetettek, beomlott a következő.

Végül a teljes faszervezetet betonnal kellett helyettesíteni, és ez a munka évekig tartott. Az igazgatónő, aki úgy képzelte, hogy vezetőként majd csak pedagógiai kérdésekkel fog foglalkozni, hiszen a gazdasági dolgokhoz nem is ért, érzéke sincs hozzá, nem is érdekli, – igazgatósága teljes idejét kizárólagosan csak gazdasági ügyek intézésével töltötte. A teljes csőd csak azért nem következett be, mert a mellé kinevezett férfi aligazgatónak volt gazdasági érzéke és fizikailag is jól bírta az állandó ügyintézés.

Az igazgatónő a nyolcvanas évek közepén ment nyugdíjba. Addig sikerült befejezni a „betonozást” és a mosdók (fürdők) felépítését. Első rátekintésre (kívülről is) a több mint kétszáz éves épület legrozogább része ez, a felépítés pillanatától kezdve állandóan átázott, málladozó épületrész.

„Pedagógiai” probléma „megoldását” is bízták rá ezalatt a fölöttes szervek. „A nevelés folyamatosságának” érdekében óvodáskorú gyermekeket is kezdtek beutalni a gyermekotthonba. Az épület omlott össze, fiúk-lányok közös illemhelyre kellett hogy járjanak, nem volt becsületes tisztálkodó helyiség, és akkor jelentek meg az óvodások. Az épület egyik sarkában szállásolták el őket, ott volt a hálójuk, ebédlőjük, óvodájuk. „Mosdani” meg WC-re pedig át kellett vonulniuk az épületen – oda, ahol a többi gyerek sem fért. 1994 decemberéig ez a helyzet változatlanul „pedagógiai” probléma maradt, gazdasági megoldást csak akkor sikerült találni rá. (Akkor sem az állami szervek jóvoltából.)

A dolog pikantériájához tartozik, hogy papírforma szerint ez volt az intézet történetének legtökéletesebb időszaka. Ameddig jól felszerelt, eredményesen működő műhelye, fürdőmedencéje, a csak iskoláskorú fiúk igényeit kielégítő mosdója (fürdője), a gyermeklétszámhoz viszonyítottan normális konyhája volt a gyermekotthonnak, ameddig szinte kifogástalanul működött a központi fűtés, addig sem az egészségügyi, sem a munkaügyi felettes szervek nem adtak működési engedélyt. A

műhely, a konyha, a hőközpont engedély nélkül, tehát törvénytelenül működött a hetvenes évek végéig. A nyolcvanas évek közepén már haláleset is történt az egyre jobban tönkremenő fűtőpincében, de akkor már minden „szabályos”, törvényes volt, mindenre volt működési engedély. Az írásos dokumentumok szerint ez az időszak volt a tökéletesség csúcsa.

A nyolcvanas évek második felére aztán felgyorsultak a változások. 1986-tól újabb igazgató-páros következett, akik „nyugalmi időszakot” szerettek volna, és az indulás pillanatában úgy tűnt, talán sikerül is nekik. Hamarosan azonban újabb adminisztratív intézkedés lehetetlenné tette el a helyzetet. A tanfelügyelőség utasítására román tannyelvűvé kellett átalakítani az iskolát. Az igazgatók megpróbálták kivédeni az utasítást. Az intézet több évtizedes „iskolapolitikája” jó háttér volt a védekezésre: a gyermekotthon iskolájába nemcsak intézeti gyerekek, hanem a környék gyerekei is jártak, s a szülők továbbra is magyar tannyelvű iskolába akarták járatni a gyerekeiket. Az ötödik osztálytól kezdődő párhuzamos osztályokat úgy szervezték ettől kezdve, hogy a somlyói gyerekek és a gyermekotthoniak teljesen külön osztályba kerültek, és a „falusiak” magyarul tanultak, „az állam gyermekei” meg románul. Alsó tagozaton azonban nem lehetett párhuzamos osztályt indítani. (Az addigi szokás szerint is csak ötödikre szaporodott fel a létszám annyira, hogy párhuzamos osztályt lehessen indítani az időközbeni beutalásokkal meg a csobotfalván negyedik osztályt végző gyerekekkel.) Így aztán az első osztály csak románul indult, mert „az állam gyermekeit nem lehet megfosztani attól a joguktól, hogy az állam nyelvén tanulhassanak”; a reklamáló somlyói szülőknek pedig megengedték, hogy csíkszeredai iskolába, magyar tagozatra írathassák a gyerekeiket, ha nem akarják román tagozatra járatni.

Így sikerült néhány évnyi haladékot kiharcolni a magyar nyelvű oktatás teljes felszámolásáig. A tanfelügyelőség azonban nem tudta megbocsátani az ellenszegülést, és 1988-ban újabb igazgatóváltásra került sor. Román igazgatót neveztek ki, aligazgató pedig az iskola egyik tanára lett.

Ettől a pillanattól kezdve „román” intézmény lett a gyermekotthon, a róla valóbeszélésben pedig ismét bipolarizálódott a „román-magyar”

viszony. A tantestületben, a személyzetben alig néhány román ember volt, akikkel egyébként semmiféle konfliktusa nem volt a régieknek, de az átbeszélések során a teljes bipolaritás érvényesült.

Az igazgató diktatórikus módon ugyan, de rendet tartott az intézetben. Ő „románként” főleg azért volt „rossz”, mert durván, veszekedve, „kegyetlenül” ellenőrizte, az alkalmazottakat. – Évek múltán, a „román-magyar” ellentétek némi szelídülése után az alkalmazottak többsége úgy véli, hogy „akkor rend volt”, „akkor nem lophatott senki”. (Ez az értelmezés lényegi elemeket emel ki, és a „most” minősítése is egyben.)

A székelykeresztúri gyermekotthon

A második miniszterségét töltő Eötvös József 1870-ben Székelykeresztúron állami tanítóképzőt alapított, és akárcsak a többi székely városkában, itt is elkészült még az első világháború előtt a négyszintes, impozáns, hatalmas iskolaépület, amelyhez hasonlítható azóta sem épült a környéken. Talán éppen ennek az épületnek köszönhető, hogy a két világháború közti időben sem szűnt meg a működése (pedig állami intézményként működött a monarchia idején), csak éppen „școală normală” cégér alatt és román nyelven folyt benne a tanítás. A bécsi döntés után aztán sikerült „visszavenni a románoktól”, és tulajdonképpen azóta megszakítás nélkül „magyar intézményként” tartják számon a tanítóképzőt és jogutódját is, az 1955-ben létesített gyermekotthont.

A negyvenes évek végén és az ötvenes években a Székelyföldön újra a múlt század végéhez hasonló, hatalmas méretű tanítóképzés folyt. Ennek hatása napjainkig érződik az iskolákban – most mennek nyugdíjba az akkor képzett tanítók. (A tanítónők már nyugdíjasok) A székelykeresztúri tanítóképző 1955-beli megszüntetése tulajdonképpen szükséges volt, hiszen a környék telítődött végzett tanítókkal, az újabb végzősöknek már nem lett volna munkahely. Végigkérdezve a keresztúri „öregek” szinte mindegyikét (Keresztúron nagyon sok élet-erős, a város közéletében tevékenykedő nyugdíjas pedagógus él), ma is úgy vélik, helyes megoldás volt a tanítóképző megszüntetése és gyermekotthon létesítése az épületben.

1955 szeptemberében alakult meg a Székelykeresztúri Magyar Tannyelvű Gyermekotthon. 97 gyereket hoztak a csíksomlyói és a kézdivásárhelyi gyermekotthonból, ezek lettek az első növendékek, és jött velük három nevelő is (egy Somlyóról, kettő Kézdivásárhelyről). Az 1955-56-os tanévben a 97 gyermek (fiúk és lányok) életét összesen kilenc pedagógus szervezte; ebben az első tanévben még nem volt iskolája az új intézetnek, a gyerekek az 1-es számú iskolába jártak. A gyermekotthon saját iskolája 1956 szeptemberében indult. (Érdeemes összevetni a mai számadatokkal. 1995-ben 118 pedagógust fizet az intézmény, és van 128 óvodáskorú gyermek, 228 általános iskolás és 87 nyilvántartott.)

1961 ősztől óvoda is indult a gyermekotthonban, de ennek működéséhez nem voltak meg a szükséges feltételek. Az óvoda elindításának idején ígért óvodaépület felépítésére több mint egy évtizedet kellett várniuk a gyermekotthoniaknak.

1971 jelentős évszám a város és a gyermekotthon életében: Ceaușescu meglátogatta a várost. A Román Kommunista Párt főtitkárának helikoptere a gyermekotthon udvarán szállt le, a gyermekek pedig a Jézuskiáltó domboldalában álltak – kettős feladatot töltve be az ünnepélyes vendégfogadáson: ünneplő tömegként töltötték meg a domboldalt, és eléggé távol kerültek ahhoz, hogy a magasrangú vendégnek ne kelljen közvetlen közlőrlől látnia a látogatás céljára kifényesített gyermekotthon lakóit, akiknek közelsége esetleg akadályozta volna a „szép, szilárd jövő” fényes képének felrajzolásában és a merész ígéretésben.

A látogatás kitűnően sikerült. A főtitkár mindent megígért, alig győzték jegyezni az ígéreteit. A keresztúriak el voltak ragadtatva a felvázolt jövőképtől. – Néhány hónap múlva azonban kiderült, hogy az ígéretek betartására nem számíthatnak. Keresztúrnak azóta sem épült fel sem a kultúrháza, sem a szállodája.

A gyermekotthoniak azonban nem adták fel olyan könnyen. Elkezdtek bombázni a megyét, a megyei hivataloktól kezdték számonkérni Ceaușescu ígéreteit. Az újonnan alakult megye vezető funkcionáriusai között többen is voltak keresztúri érdekeltségűek, a megyei pénzügyi hivatalnál is. Az ők segítségével sikerült kiharcolni a szükséges

pénzeket, és a hetvenes évek közepére felépülhetett a korszerű óvoda épülete, elkészült a központi fűtés, megoldódott a víz bevezetése, normális tisztálkodási feltételeket teremtettek az intézet lakói számára.

Ettől kezdődően vált a gyermekotthon igazán fontos intézménnyé a város számára. Lassan ugyan, de itt is elkezdődött valamiféle iparosítás. Létrejött az Avicola, az acélgyár, a sertéshizlalda, a takarmánysilózó, de a városnak nem volt szállodája. A város számára fontos vendégek elszállásolásának, ellátásának kizárólagos lehetősége a gyermekotthon lett. A nehézipari minisztérium szakembereitől megyei pártaktivistákig minden vendég a gyermekotthonban szállt meg. Itt kényelmes szállás, fürdőszoba, kitűnő koszt várta a beszállásolt főnököket, és fizetni sem kellett érte.

A számlát soha nem a vendégnek, hanem a vendéglátást kérő városi intézménynek szokta benyújtani a gyermekotthon nagyszerű gyakorlati érzéssel rendelkező vezetősége, és nem a hivatalosan számlázható néhány lejt kérték, hanem mindig valami konkrét segítséget. Olyan lekötöttségi rendszert építettek ki a gyermekotthon körül, hogy bármikor bármelyik vállalatához, intézményhez nyugodtan fordulhattak segítségért, ha valami gondjuk volt.

Visszatekintve az elmúlt negyven évre, szinte töretlenül építkező, intézményfejlesztő törekvése volt minden vezetői garnitúrának a gyermekotthonban. A gazdasági koncepció töretlen folyamatosságának egyik legegységelműbb bizonyítéka, hogy negyven év alatt mindössze a második gondnok van az intézménynek. A képző felszámolásakor már idős gondnok még néhány évig vezette a gazdasági ügyeket, és azóta, több mint harminc éve, a jelenlegi gondnok van hivatalban. (Ez főleg akkor feltűnő, ha más, hasonló intézménnyel próbáljuk összehasonlítani; például a csíksomlyói gyermekotthonban mindössze az 1989-es fordulat óta már éppen a negyedik gondnok készül elmenni az intézetből. Ezek 1995-ös adatok.)

A régi gondnok talpraesettségét szemléltető legendás történet lényege éppen a „román” hatáság becsapásának képességét emeli „népmesei magasságokba”. Többször, többektől hallottam ezt a történetet. Jött a minisztériumi főnök ellenőrzésbe, és akkor (az ötvenes évek végén) jól működő mellékgazdaságot kellett volna prezentálni, ami akkor még nem

volt a gyermekotthonnak. A papírok szerint már nagyon sok disznónak kellett volna lennie a gazdaságban, de azon a tavaszon mind megdög-
löttek a malacok, s azokat az akkori hangulatban nem lett volna
tanácsos jelenteni. Így aztán „prezentálni” kellett. A gondnok egy
kényelmes szemlélőablakhoz állította a minisztériumi vendéget, hogy
ne kelljen kimennie a mocsokba, és elhajtotta előtte a disznóállományt,
ugyanazokat a disznókat többször is, lelkesen magyarázva, hogy „... ši
mai vin..., tot mai vin”.

A történet lényeges dologra hívja fel a figyelmet. Többféle előadás,
többféle interpretáció közös elemeként kiszűrhető belőle, hogy egy-
részt „a román” (az ellenséges) hatalom bármilyen formájú becsapása
érdemnek számít ebben a környezetben. Másrészt az igazi vezető egyik
legfőbb jellemzője, hogy az intézetbe látogató idegen számára mindig
a helyzetnek a leginkább megfelelő „vitrint”, „kirakatot” tudja prezen-
tálni, nem engedve közel, nem teremtve lehetőséget a lényeges dolgok
meglátására. Ez a magatartás nemcsak a keresztúri gyermekotthonra
jellemző, hiszen a szocializmus intézményrendszere működésének
éppen egyik leglényegesebb sajátossága a „vitrinszerűség”, „a kirakat-
központúság”. Ebben a közegben talán éppen az az érdekes, hogy
mennyire tudatosan kezelték ezt a problémát, úgyiszlólván a vezető
szakmai kompetenciája mércéjeként. A nyolcvanas évek második fe-
lében az egyik igazgató többször eldicsekedett azzal, hogy bárki megy
be az intézetbe, „lehet az maga a miniszter is”, ő képes arra, hogy úgy
vezesse körbe, hogy a vendég csak azt láthassa, amit ő, az igazgató akar,
úgy lássa, ahogy ő, az igazgató láttatni akarja, és közben higgye azt,
hogy mindent látott, mindent értett, betekintett a lényeges dolgokba.

Nos, ennek a magatartásformának a „közösség emlékezetében”
rögzített legendás prototípusa, legitimitást adó „archetípusa” a hiányos
sertésállományt megsokszorozva felmutató egykori gondnok.

Vendéglátó helyként a gyermekotthon nem csupán a város számára
volt fontos. A „megyei elvtársak” évente legalább egyszer itt szokták
elkészíttetni a vadászvacsorájukat, és a szokásos nagy vadászat utáni
eszem-iszom is itt zajlott a nyolcvanas években. Ez kissé kellemetlen
volt az intézet alkalmazottai számára, hiszen egész éjszaka rendelke-
zésére kellett állni a vendégeknek, és a sütés-főzésnek is gyorsított

ütemben kellett lezajlani, hiszen a késő délután beérkező vadhúsból kellett vacsorát készíteni, de – bevallásuk szerint – szívesen vállalták. A vendégek bőkezűek voltak, a bőséges maradékból hazavinni is jutott, és a gyermekotthoniak eldicsekedhették a városban, hogy kik voltak a vendégeik. – Az intézet vezetői számára pedig ennél jobb ajánlólevél nem kellett, ha bármelyik megyei hivatalnál elintéznivaló akadt.

A vendégfogadásnak tehát nagyon gyakorlatias eredményei voltak egyfelől, másfelől pedig rangot, presztízst hozott – a város szemében is, távolabb is. Ezért érdemes volt olyanokat is befogadni, akiktől anyagi hasznot vagy hatalmi támogatást nem lehetett remélni.

A nyolcvanas években (és ma is) Székelykeresztúr legrangosabb kulturális eseménye a havi rendszerességgel tartott koncert a múzeum dísztermében. Minden hónap első hétfőjén rendezik, bérletet is vásárolhat a közönség. Szervezője a gyermekotthon 1979-ben nyugdíjba ment aligazgatója, aki azóta is a város legaktívabb kultúraszervezője. (1995-ben még aktívan dolgozott, ma már nem él.) A vendégművészek nem kapnak honoráriumot, mindössze az útiköltségüket tudják fedezni a bevételből. Ajándékba szoktak kapni valami ennivalót (sajtot, fagyasztott csirkét például), amit a nyolcvanas években Keresztúron sokkal könnyebben be lehetett szerezni, mint máshol, (gondoljunk a nyolcvanas évek Romániájának hírhedt élelmiszerhiányára), és valamelyik vállalat fel tudta ajánlani ajándékba. A gyermekotthon pedig vendéglátóként szállást és étkezést biztosított/biztosít a vendégeknek.

A művészvendégek elszállásolása az egyike azoknak a gesztusoknak, amivel a gyermekotthon rendszeresen „megmutatja” magát a város előtt, igazolandó saját rangját, presztízst. Sorrendben, nyilván, nem ezt kellett volna elsőként említenem, de azért tartom fontosnak, mert tulajdonképpen ez az a kulturális hagyomány, amely a város életében is, a gyermekotthonéban is folyamatos maradt, még rövid időre sem törte meg a '89-es fordulat.

Az igazán látványos, nagy megmutatás, a nyolcvanas években hagyományos tornabemutató, amit minden nyáron megrendezett a gyermekotthon, teljesen eltűnt a fordulat évében. (Személyi okokból. A színes, tömeghatású rendezvényt szervező tornatanárnő '90-ben más iskolához ment dolgozni.)

A gyermekotthon gazdasági ügyeinek működtetése és a város életében betöltött fontos szerepe töretlen folyamatnak tekinthető; de töretlen folyamat az is, ahogyan a nevelési koncepció működött/működik az intézményben.

Az 1955-ben alakuló gyermekotthon első pillanattól kezdve tudatos jogutódja óhajt lenni az egykori tanítóképzőnek. A képző tanárai vezették, a képzőben végzett tanítók lettek az új intézet pedagógusai. „A képző szelleme” mai napig érezhető. Még mindig több olyan férfi nevelő dolgozik itt, akik a képzőben végeztek, és a jelenlegi igazgató is közülük került ki.

Leglényegesebb feladatnak a mindenkori vezetés a belső rend, fegyelem folyamatos biztosítását tekintette. Ez vonatkozott a növendékekre és a felnőtt alkalmazottakra egyaránt. Külön érdekesség, hogy míg a gazdasági dolgok szervezésében rendszerint mindig minden sikerült, iskolaszervezés terén még elképzeléseik sem igen voltak az intézmény vezetőinek. A gazdasági téren következetes intézményfejlesztők oktatás-nevelés tekintetében mindig hűséges végrehajtóknak bizonyultak. Az 1955-ben kialakított iskola tulajdonképpen semmi változtatás nélkül, változatlanul működött/működik – a legrosszabb körülmények között.

A gyermekotthon saját iskolát indított még 1956-ban, és ez az iskola kizárólagosan az intézeti gyermekek számára létesült. Az alapkoncepció az volt, hogy az árvaházi gyerekeknek nagyon nehéz idegen környezetben, iskolában a beilleszkedés, nem is látják őket szívesen más gyermekek, másfajta pedagógusi hozzáállás kell a nevelésükhöz – ezért jobb, ha a saját iskolájukba járhatnak. A káros következmények közül kettőt emelek ki: ezek a gyerekek nemcsak az otthonban, hanem a „saját iskolájukban” is a gettó minden „áldását” élvezhették, s így aztán felnőttként rendkívül nehezen képesek integrálódni a társadalomba; a túlszűfolt gyermekotthonban túlszűfolt iskolai osztályok jöttek létre. Most már négy évtizede a kereszttéri gyermekotthon folyamatosan maximális osztálylétszámmal működik. A gazdasági ügyintézéshez viszonyítva összehasonlíthatatlanul kevesebb ügyeskedés lett volna szükséges ahhoz, hogy párhuzamos osztályokat indítsanak, minimális látszámmal (20-22 gyermekkel); ehelyett mindig „szabályosan” mű-

ködtették a 40 körüli létszámú egyetlen osztályt. (A kilencvenes években változott a helyzet.)

Úgy gondolom, ez is a képző szellemére jellemző: tudomásul venni, mi a hatalmi döntés, maradéktalanul elfogadni és megvalósítani ennek kereteit – rendet, fegyelmet teremtve az intézeten belül. Maximális kompetenciával, hatékonysággal, rendkívül fegyelmezetten végezni azt, ami alapjaiban, koncepciójában rossz. Talán ez a megfelelő értelmezése ennek a szellemiségnek; kissé sarkított, talán túlságosan éles, de a leglényegesebb jellemzőjét emeli ki ennek a magatartástípusnak.

„A képző szelleméről” mondtak azonban semmiképpen sem egyértelműen negatív értékítéletet jelentenek. Ez a szemlélet több helyzetben is az önvédelem leghatásosabb formájának bizonyult.

Említettem, hogy a bécsi döntés óta folyamatosan magyar intézményként tartják nyilván ezt az intézetet. – A nyolcvanas évek második felében román tannyelvű intézetté akarták átalakítani. „Az állam gyermekeinek az állam nyelvén kell tanulniuk” – ez volt a jelszó a felettes szervek döntésekor. Tiltakozni nem lehetett az utasítás ellen, az átalakítás (legalábbis a külső, formai keret létrehozása) kötelező volt. Tehát egyik napról a másikra a román lett az oktatás-nevelés hivatalos nyelve. Ennek ellenére magyar intézmény maradt, mert a hivatalos keretek rendjének és fegyelmének betartásán túl minden ugyanúgy folytatódhatott, mint azelőtt. A hivatalos keret pedig tulajdonképpen mindössze annyi volt, hogy iskolai dokumentumok szintjén folyamatosan igazolni kellett a román tannyelvűséget: a pedagógusoknak román nyelven írott munkatervet és óravázlatot kellett felmutatniuk, a gyerekek füzetében pedig román nyelvű jegyzeteknek kellett megjeleníteniük. Ennyit igazán nem volt nehéz megtenni.

Tulajdonképpen a város sokkal jobban megszenvedte ezt a „románosítást”, mint a gyermekotthon, ugyanis a gyermekotthon „elrománosításának kísérletéig” Keresztúr központi általános iskolájában az ideparancsolt román tagozat a gyermekotthonnak köszönhette fennmaradását. A hetvenes években megszűnt burgoprundi gyermekotthonból átutaltak ide vagy húsz gyermeket, és azóta minden évben küldtek még néhányat; és mivel a gyermekotthonnak csak magyar tannyelvű iskolája volt, ezekre a román gyerekekre alapult a keresztúri román tanyel-

vű általános iskolai oktatás. Ők kijártak az 1-es számú általános iskolába, és a városból összeverődő még néhány román gyerekkel együtt ők alkották „a román tagozatot”. A kifejezés azért nagyon idézőjeles, mert az 5 (öt) gyerekből álló osztály is ritkaságnak számított ezen a tagozaton, általában ennél kevesebb gyerek járt egy osztályba. A keresztúriaknak ez így nagyon jól megfelelt; létezett román tagozat, nem vádolhatták az iskola vezetését azzal, hogy nem indított román tagozatot, de minden garancia megvolt arra, hogy ez a tagozat nem fog kiterébélyesedni, hiszen még a rendesebb román családok sem voltak hajlandók ide íratni a gyerekeiket – a gyermekotthoniak jelenléte egyáltalán nem csábította őket, többségük inkább magyar osztályba, mint gyermekotthoniak közé járatta a gyerekeit.

Mikor aztán beindult a román tannyelvű oktatás a gyermekotthonban, ezek a gyerekek többet nem jártak ki iskolába, és a keresztúriak minden ellenérzése ellenére az addig mindössze formálisan működő román tagozat – hatósági segédlettel, természetesen – elkezdett terebélyesedni. A városban rengeteg konfliktushelyzetet eredményezett ez. Vegyes családokban napirenden voltak az emiatti cirkuszok. (Leglátványosabb eset a magyar férfival összeházasodott román propaganditkárnő esete volt, aki – márcsak hivatali kötelezettségből is – román osztályba íratta a gyerekeit, a férje pedig, felesége tudta nélkül, átíratta a magyar tagozatra. Az ők családi belháborúja hónapokon keresztül témája volt a keresztúri pletykáknak.)

A '89 előtti helyzet még ilyen vázlatos áttekintéséből sem maradhat ki a tanügyi személyzet stabilitásának kérdése. '89-ig a gyermekotthonba kinevezett pedagógusok körében rendkívül ritka volt, hogy valaki más iskolába próbáljon átmenni – akkor is (1980 előtt), mikor lett volna erre lehetőség; innen a távozó pedagógus általában nyugdíjba szokott menni. A nyugdíjazások pedig rendkívül szerencsés ütemben zajlottak: az újak nem tömegesen, hanem szinte egyenként érkeztek évtizedeken keresztül – tehát minden feltétel megvolt ahhoz, hogy a nevelőközösségbe generációs konfliktusok nélkül integrálódhassanak. Találóbbr kifejezéssel azt is mondhatnánk: alkalmazkodhassanak. A nevelő testület úgy fogadta be az újakat, hogy azoktól a legteljesebb

alkalmazkodást követelte meg. Ez is hozzátartozik a „képző szellemének” jellemzőihez.

Az alkalmazkodást, a hozzáidomulást rendkívül élénk közösségi élet segítette. Még felsorolni is hosszadalmas azokat a rendezvényeket, amelyeket az intézet alkalmazottai önmaguk (és családjaik) számára szerveztek. Volt itt nőnap és férfiak napja (április 1-én), intézeti közös szilveszterezés és tanítók napja, kukorica-bál és álarcosbál, amit évi rendszerességgel megszerveztek. A pedagógusok nagy részét tömörítő, heti rendszerességgel próbát tartó kórus meg a nők számára szervezett aerobic-gyakorlatok ugyancsak hozzájárultak az új tanerőknek a nevelőközösségbe való integrálódásához.

A két intézmény különbözőségének megértéséhez elengedhetetlenül fontos a helyi társadalomban betöltött szerepük ismerete.

A két város között évszázadok óta meghatározó különbség, hogy Csíkszereda katolikus központ, Székelykeresztúrra pedig a felekezeti megosztottság jellemző. Csíkszeredában a somlyói templom körül nemcsak ferences kolostor, de katolikus iskolaközpont is létrejött, Székelykeresztúron pedig az 1870-ben alapított állami tanítóképzőnél közel száz évvel régebb és nagyobb hatású kulturális létesítmény, az unitárius kollégium az egész Székelyföld unitárius hitfelekezetű ifjúságának iskolaközpontjaként működött még az 1970-es években is. Ez a különbség önmagában is elég súlyos. A szocializmus uniformizáló, egységesítő szürke alapszövetén ezek a „színkülönbségek”, tompán ugyan, de mindenképpen átütöttek volna akkor is, ha nem következtek volna be a szocialista időszak durvábban megkülönböztető változásai.

1968-tól Csíkszereda megyeközpont, és ettől a pillanattól kezdve már nemcsak hagyományaiban különbözik a két város. Csíkszereda azóta „épül-szépül-fejlődik”, Keresztúrnak pedig mai napig sincs szállodája, de még városhoz méltó kultúrháza sem. Persze, Keresztúron is elkezdődött az ipartelepítés, ami együtt járt a különböző minisztériumokból és egyéb központokból érkező főnökök folyamatos jövés-ménésével. A gyermekotthon a város jelentős intézménye volt addig is, de a városban kezdődő ipartelepítéssel felértékelődött. Keresztúr központi részén van az intézet, és a város úgyszólván egyetlen komoly,

megbízható vendéglátó helye. A város különböző intézményei ide kéreztették be vendégeiket, a Keresztúrra látogató főnökök itt kaptak/kapnak kényelmes szállást és minőségi ellátást. Ha valaki felleltározná Székelykeresztúr közelmúltbeli fejlődéstörténetének eseményeit, kiderülne belőle, hogy a gyermekotthon talán egyetlen fontos eseményből sem maradt ki. Még a nevezetes 1971 -beli Ceausescu-látogatásnak is központi színtere volt, hiszen a gyermekotthon udvarán landolt a főtitkári helikopter. A város jelentősebb eseményeinek kiemelten fontos színtere volt a gyermekotthon, különösen a meggyésítés után.

Csíkszeredában ellentétes irányú volt a változás. Csíksomlyó szerves része ugyan a városnak, de a szocializmus évtizedeiben a város (majd később a megye) vezetősége minden igyekezetével azon volt, hogy „kiszorítsa” a városból. A somlyói kegytemplom centrum-jellegének megszüntetése (vagy legalábbis elhalványítása) többlépcsős folyamatként zajlott: megszűnt a templom közvetlen szomszédságában működő tanítóképző, az épületbe tébécé-kórházat telepítettek, majd mikor az államelnök véleménye szerint ez a betegség végleg eltűnt a szocialista Romániából, a kórházba különböző fertőző betegeket utaltak be. A ferencesektől „elállamosított” kolostor épületében tébécés fiatalok szakmai iskolája nyílt. Ebben a kontextusban a somlyói templom környéke „fertőző gócként” szerepelt a hivatalosságok asztalán. (Még egy részlet: a templom közvetlen közelében fekvő, szintén államosított Páll Gábor-kúria épületében hosszú ideig cigányok laktak.)

A somlyói gyermekotthon pedig ebben a környezetben nem számíthatott megkülönböztetett bánásmódra. Egyébként sem volt fontos a város számára, hiszen a megyeközponttá előlépett Csíkszeredában tüneményes gyorsasággal létrejött az ügyintézéshez szükséges vendéglátói infrastruktúra. Még a kimondottan tanügyi érdekeltségű vendéglátás sem kényszerült Somlyóra. „Politikai okokból” is kerülni kellett.

A két intézménynek a helyi társadalom szerinti fontosságát illetve jelentéktelenségét jelzi például az, hogy 1980-ban Székelykeresztúron az egész város számára ünnep volt a gyermekotthon fennállásának 25 éves évfordulója, s ugyanabban az időszakban Csíkszeredában fel sem vették, hogy a 70 éves majd 75 éves évfordulót meg lehetne ünnepelni. (Sőt, 1993-ben a 80 évest sem!)

A helyi erőkhöz, a helyi hatalmasságokhoz való viszonyulását ezeknek az intézményeknek tulajdonképpen az szabta meg, hogy ezek az erők, hatalmasságok hogyan viszonyultak hozzájuk. A keresztúri városvezetőknek szükségük volt (és most is szükségük van) a gyermekotthonra, a csíkiak számára csak kellemetlenséget jelentett, és ma sem jelent ennél többet. A keresztúriak folyamatosan fontossá tudták tenni az intézetüket, kiegyensúlyozott partnerkapcsolatot építhettek/működtethettek, a somlyói gyermekotthon vezetői számára viszont az volt a probléma, hogyan tudják elviselhetővé tenni az intézet puszta létét azoknak a városvezetőknek a szemében, akik még leplezni sem próbálták, mennyire kellemetlen nekik ez az egész Somlyó-ügy.

Az 1960-as és 1970-es évek jó időszaknak számítottak mindkét intézet életében, de éppen az előzőekben jelzett helyzetbeli különbségek miatt egészen másképpen sikerült a fejlődési/fejlesztési lehetőségek kihasználása.

A keresztúri gyermekotthon hasznos és eredményes vendéglátói szolgáltatásai révén komoly állami támogatásokat tudott „kilobbizni”. Az óvoda számára többszintes, modern épületet építhettek például. Somlyón azonban komolyabb támogatást nem kaptak építkezésre, szinte minden helyi erőforrásból (pontosabban: gyermekotthoni erőforrásból) jött létre. Az eredmény mégis (mai szemmel nézve is!) számottevő: tönkrement épületeket tettek használhatóvá, fürdőmedencét építettek, korszerűsítették az oktatási felszereléseket (pl. kémia laboratórium készült), és mindezt komolyabb pénzügyi beruházások nélkül, az intézet belső erőforrásaiból, rengeteg önkéntes munkával.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a hatalomgyakorlók megnyerésének balkáni módszerei (melyeket nem neveznék a szocializmus tartozékának, hiszen sokkal időtállóbbak annál) a keresztúri intézményben működtek, Somlyón pedig nem; mindössze annyit állíthatok, hogy mindig hatékonyabban működtek. A fő különbség pedig a lehetőségeken túl az eredményességben érzékelhető leginkább. A keresztúriak számára ez fejlődési/fejlesztési lehetőségeket hozott, Somlyón az önvédelem viszonylag hatékony eszközének bizonyult. Például, miközben Kereszt-

úron az óvodaépület elkészítéséhez szükséges állami beruházásért „lobbizztak”, addig Csíksomlyón magasrangú minisztériumi tisztviselők rendelték bűrtort a gyermekotthon műhelyében és felejtették el kifizetni, cserébe mindössze annyit téve, hogy hivatalos minőségben „nem vették észre” a törvénytelenül működő műhelyt. „Mai” nyelvre lefordítva: Keresztúron viszonylag kis „befektetéssel” és a „befektetés” (a helyi körülmények kialakította folyamatos vendéglátási gyakorlat) jó adminisztrálásával jól érvényesültek a „piacon”, maximális „hasznot realizáltak”; Somlyón pedig ennél nagyobb, de nem folyamatos, nem begyakorolt, hanem csak esetleges és kikényszerített „befektetéssel” (lásd: bútor-ügy) vásárolták meg az intézet működéséhez szükséges minimális feltételeket. (Az előző példához visszatérve: a törvénytelenül működő műhely nélkül nem lehetett volna elvégezni a hatvanas, hetvenes évek feújító, karbantartó, építő munkálatait.) A „befektetés” és a „nyereség” mérlege Keresztúron folyamatosan, stabilan a „nyereség”-oldalra húz, Somlyón évtizedek óta erősek a kilengések, és 1990 óta az intézetnek folyamatosan „veszteség”-rovatot is kell könyvelnie.

A somlyói gyermekotthon „veszteség”-listája tulajdonképpen az államosítás óta folyamatosan összefügg a katolikus egyházzal. Legelőször is azért kellett megfizetnie, hogy apácáktól vették el az intézetet, hiszen emiatt a teljes személyzetet kicserélték, és egy évtizednyi idő alig lett elég a viszonylagos stabilizációra. Fizetnie kellett azért is, mert a somlyói kegytemplom szomszédságában van, és ezért a szocializmus „ateista propagandája” keményebben érvényesült itt, mint bárhol másutt. Az anyagiakról szó esett az előzőekben, de „nevelés” vonatkozásában is „megkülönböztetett figyelemben” részesült. A pünkösdi búcsú idején például a gyermekotthoni gyerekeknek mindig fontos szerep jutott a csíkszögödi folklórfesztiválon, amit „a búcsú elterelése” céljából rendeztek. A „fontos” szerep abból állt, hogy őket kellett legelsőnek odavinni és legutoljára jöhetnek el onnan – mindezt abból a nemes pedagógiai célból, hogy „ne fertőződjenek meg a búcsún”. A „mozgósítás” mindenképpen „eredményes” volt: a gyerekek nem találkozhattak a búcsúra érkező rokonaikkal, még azt a minimális kapcsolatot is sikerült tovább rontani, ami családjukhoz, rokonaikhoz fűzte őket.

A '89-es fordulat után aztán az egyház „jogaiba való visszahelyezése” kezdte gyarapítani a „veszteség”-listát. A gyermekotthon sportpályáin egyházi kulturális központ épült, a gyermekotthon használatában lévő Kalot-épület ma már egyházi tulajdon, az intézet iskolája megszűnt. (Négy elemi osztály még itt működik, de ötödik osztálytól kezdve már nem tanulhatnak Somlyón a gyerekek.)

A külső erőforrásokhoz való viszonyulás tekintetében jól érzékelhető különbségek mutatkoztak/mutatkoznak a két állami intézmény között. Tulajdonképpen a szocializmus időszakának nagyobb befektetéseket is biztosítani tudó állami forrásai is külső erőforrások voltak a két gyermekotthon számára, és az elemzés eddigi részéből már kitűnt, hogy ezekhez a forrásokhoz még a legjobb időkben (a 60-as, 70-es években) is csak a keresztyúriak tudtak hozzájutni olyan mértékben, ami komolyabb építkezést, gyarapodást tett lehetővé; a somlyói intézetnek eleve semmi esélye nem lehetett arra, hogy nagyobb értékű befektetéshez hozzájusson.

A keresztyúri gyermekotthonra jellemző „káderstabilitás” (egyetlen példa: évtizedek óta ugyanaz a gondnok rendezi a gazdasági ügyeket) lehetővé tette az erőforrások megszerzésének és felhasználásának gyakorlását, ami nagyon hasznos előgyakorlatnak bizonyult a '89-es fordulat utáni időkben. (Somlyón ilyen előgyakorlat azért sem lehetett, mert az erőforrások elérésének esélyei nem kínálkoztak 1989 előtt, de azért sem, mert a Keresztyúri jellemző „káderstabilitás”-nak itt az ellenkezője figyelhető meg. – Erre is egyetlen példa: csak 1990 és 1992 között négy gondnok volt az intézetnek!)

Miközben Somlyón számottevő állami erőforrás elérésére sem kínálkozott semmi esély, Keresztyúron már a '89-es fordulat előtt kacérkodtak a külföldi erőforrások bevonásának gondolatával. A nyolcvanas évek második felének igazgatója a fordulat előtti években többször járt Nyugatnémetországban, és ott szerzett ismerősei megígérték neki, hogy abban a pillanatban, mihelyt erre törvényes lehetőségek nyílnak, számíthat komoly pénzügyi támogatásra. Az igazgató felújítási, építési tervekkel készült arra az időre, amikor aktivizálhatók

válnak ezek a fonások. Az intézetben, szűkebb körben, ez nem volt titok. – A '89-es fordulat után bekövetkezett törés (nem választották újra az igazgatót, és helyette olyan vezetők kerültek 1990-ben az intézet élére, akik nem voltak felkészülve ezeknek a terveknek a kivételére) csak nagyon rövid időre fogta vissza a lendületes gazdasági fejlesztést. Az új vezetők számára váratlan volt a hirtelen rájuk szakadó nyugati támogatás, de nagyon hamar (igaz, hogy többszöri vezetőcsere árán) megtanulták profi módon kiaknázni a nyugati erőforrásokat. Ma már képesek arra, hogy nem harmadik világbeli segélyharácsolóként, hanem praktikus, értékorientált, egyenrangú partnerként kezeljék a külföldi kapcsolatokat.

Felújították az 1970-es években még jól működő kapcsolatokat a Főti Gyermekvárossal (amit a diktatúra keményebb éveiben fel kellett adniuk), és néhány év alatt a főtiakon kívül más magyarországi gyermekotthonokkal is csereüdültetést tudtak már szervezni. Miközben a somlyóiak csak a magyarországi üdültetés elfogadására vállalkozhattak, ők a maguk vendégfogadói feltételeinek javítására is tudtak koncentrálni. A sóskúti üdülő megvásárlásával és felújításával sikerült olyan vendéglátási körülményeket teremteni, amelyek egyenértékűek azzal, amit magyarországi partnereik nyújthatnak. 1995 nyarán négy magyarországi csoport érkezett a sóskúti üdülőbe, és ezek szállítását (meg az ez alatt Magyarországon üdültetett keresztúri gyerekekét) az intézet autóbuszával oldották meg. Még többletet is tudtak nyújtani, mert az autóbusz lehetővé tette erdélyi kirándulások szervezését is az itt üdülő vendéggyerekek számára. (Miközben a somlyói intézet gyerekei segélyezettként üdültek Magyarországon.)

A jól szervezett gyermeküdültetésnek hagyományai vannak a keresztúri gyermekotthonban. Az erzsébetkúti sátoortáboruk évtizedek óta működik. (A somlyóiaknak is volt ilyen táborozási hagyományuk a Szentimrei Büdösfürdőn, de az a hetvenes évek végén megszakadt – azóta sem került vállalkozó az újrakezdéshez.) Itt jól megtanulhatták az intézet alkalmazottai a táboerszervezést: az „infrastruktúra” rendezettsége a legfontosabb, ha folyamatos, hagyományos dolgot akar valaki. – Ezt nagyon jól megtanulták, miközben villanyt, vizet vezettek az erzsébetkúti sátoortáborba. Ez a tábor ma is működik, az „infrastruk-

túra” egy angol ifjúsági szervezettel erősödött, ahonnan minden turnusban jön egy-egy csoport, aki együtt sátoroz a gyerekekkel, új sátrakat hoz a tönkrementek helyett, javítja az ételkészítést.

Az erzsébetkúti sáortábor – véleményem szerint – legtisztább modellje annak, ahogyan a kereszttúri gyermekotthon vezetői gondolkodnak a külföldi segítő szándékok „konvertálásáról”. – Jó kapcsolat, nem megalázó segítyezés, hanem olyan helyzet teremtése, ahol a külföldi kap is valamit cserébe, az egyenlőségnek, a kölcsönösségnek valamilyen formája, és ami a legfontosabb: nem beengedni az idegent az intézet belső, intim szférájába. – A sóskúti villa ennek a modellnek az „ipari méretű” realizációja.

Nem beengedni az idegent az intézet belső, intim szférájába – a szocialista típusú intézmények egyik legfontosabb jellemzője ez a szabály. A gyermekotthonokra mint jellegzetesen szocialista típusú intézményekre a külső behatoló szándékokkal, akárcsak érdeklődéssel szembeni zárkózottság, a kíváncsi betekinteni óhajtó számára gondosan megrendezett „vitrin” felmutatása ‘89 előtt is, utána is jellemző. A „vitrin” minősége alapján állapítható meg, mennyire szervezett, mennyire jól működő egy gyermekotthon. – A „vitrin-technika” alkalmazása a somlyói intézetben is jól működött, de csak a stabilabb, konjunkturális időszakokban. Az intézet belső ismerője számára vészjelzőként figyelhető meg, hogy a „vitrin” „üzemzavarai” mindig a belső szervezetség valami súlyos problémáját jelzik.

A kereszttúri gyermekotthon történetét áttekintve elmondható, hogy igazi „vitrin”-bajok csak az 1990-es évben voltak, előtte sem volt „üzemzavar”, később sem fordult elő.

Somlyón már az indulás pillanatában beállt a törés, hiszen apácák vették át az egykori főgimnázium épületét, akik a saját vincés hagyományaikra alapoztak már a kezdeti pillanatban. 1948-ban, az államosításkor újabb törés következett: a szocializmus intézményének ezekre a hagyományokra nem volt szüksége. A hetvenes évek számomra egyik legelőbb emléke, hogy az intézet egyik alapembere minden lehetséges

alkalommal, nyilvánosság előtt is felpanaszolta: a gyermekotthonnak nincsenek hagyományai; akkor lenne igazi intézet, ha ki tudná alakítani a maga hagyományait. Akkor, kezdő pedagógusként nemigen értettem, mire gondol. Később, a keresztyúriakkal való megismerkedés után, mikor többször végighallgattam a két gyermekotthon nevelői törzsgárdáját képező tanítók egymással való beszélgetéseit, kezdtem megérteni valamennyire a dolgot.

A somlyóiak a keresztyúri hagyományokat értékelték legtöbbre, amit egyértelműen a tanítóképző szellemének továbbéléseként érzékelték. Keresztyúron 1955-ben megszűnt a tanítóképző, és a képző épületében úgy hozták létre a gyermekotthont, hogy az új intézmény nemcsak az épületet, hanem a „káderállományt” is örökölte. A volt képző pedagógusai és egykori diákjai közül sokan kerültek át az induló új intézményhez, és a kezdeti pillanattól folyamatosan, a mai napig ők határozzák meg a gyermekotthon életét. „A képző szelleme” alapvető módon meghatározta/meghatározza a keresztyúri gyermekotthon életét, rendjét, hangulatát, szokásait. Új nunkakörükbe egy olyan intézmény atmoszféráját tudták átörökíteni, amelyikben jól érezték magukat, és sikerült a megváltozott körülmények között is megőrizni ezt a jó (időnként csak viszonylagosan jó) közérzetet.

A '70-es években már Somlyón is viszonylag egységes nevelő testület dolgozott, akiknek többsége a csíki tanítóképzőben nőtt fel, de az ő számukra már csak nosztalgiaként létezett az egykori képző. Itt több „hatalomváltás” volt. Az államosítás túl korán történt ahhoz, hogy ezek az emberek egyáltalán bekerülhettek volna az apácáktól „elállamosított” intézménybe, és mikor bő tíz évvel később megjelentek, szaporodni kezdtek a gyermekotthonban és csendesen elkezdhették a hatalomátvételt, kemény konfliktushelyzetekkel kellett szembenéznük. – Nem sikerülhetett igazából hagyományt teremteni, mert a folyamatos fejlődés/fejlesztés periódusa itt nagyon rövid volt.

Szocialista intézményként működött/működik mindkettő, a „felülről” való létrehozás és működtetés döntő módon meghatározta az utóbbi évtizedeket, de ezen belül, tehát a jellegzetesen centralizált, állami rendszeren belül a két gyermekotthon „couleur local”-ja, atmoszférája, hangulata, sőt: működési feltételei is éles különbségeket

mutatnak. Ha ezt a különbözöséget egyetlen ellentéppárral kellene jellemeznem, akkor legszembeötlőbb különbségként – úgy vélem – azt állíthatnám, hogy a keresztúri gyermekotthont 1955-től 1995-ig egyenletes fejlődés jellemzi, az építés, a fejlesztés folyamatossága, Somlyón pedig hullámcúcsok és hullámvölgyek váltogatják egymást; a '89 fordulat után pedig a keresztúri egyértelműen „terjeszkedik”, a Somlyóra inkább a visszahúzódás/visszaszorulás, térvesztés jellemző.

A két intézmény működésének szocializmusbeli történetét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a korszak egységesen szürke, uniformizáló burka sem tudta eltakarni mindazt, ami a helyi társadalom, a konkrét helyi viszonyok hatására kialakult.